

Krzysztof Winiarski

Opodatkowanie dochodów z nieujawnionych źródeł (zagadnienia wybrane)

Zgodnie z art. 84 Konstytucji RP każdy obowiązany jest do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym płacenia podatków.

Jednym z głównych elementów systemu podatkowego państwa jest podatek dochodowy. U podstaw konstrukcji podatku dochodowego leży pojęcie „dochodu”¹.

Przez dochód, najogólniej rzecz biorąc, należy rozumieć przyrost czystego majątku ze źródeł przychodu².

Funkcją podatku dochodowego jest właśnie opodatkowanie owego przyrostu majątku, osiągniętego w danym roku podatkowym, chyba że pochodzi on ze źródeł zwolnionych z podatku. Istotą zatem podatków dochodowych jest opodatkowanie rzeczywistego dochodu osiągniętego przez podatnika. Ustawodawca przewidział jednak wyjątek od tej reguły. Tym odstępstwem od zasady jest opodatkowanie dochodów z nieujawnionych źródeł przychodów lub nie znajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach.

Czasami przyrost majątku (rzeczywisty dochód), wskutek określonego, bezprawnego zachowania podatnika, nie jest opodatkowany.

Sytuacja ta może dotyczyć zarówno:

- nieujawniania samego przychodu, jaki podatnik osiągnął w danym roku podatkowym, mimo iż zaistniało zdarzenie, z którym ustawa podatkowa wiąże powstanie zobowiązania podatkowego (w omawianym przypadku zobowiązania w podatku dochodowym od osób fizycznych),

jak i

- nieujawniania również źródła przychodu.

¹ Zasada ta wynika z treści przepisu art. 1 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (DzU z 2000 r. nr 14, poz. 176 ze zm.), w świetle którego tenże akt normatywny reguluje opodatkowanie podatkiem dochodowym dochodów osób fizycznych. Podobne rozwiązanie, z tym że odnoszące się do opodatkowania dochodów innej kategorii podatników (osób prawnych, spółek kapitałowych w organizacji, a także pewnych innych podmiotów) przewidziano w art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (DzU z 2000 r. nr 54, poz. 654 ze zm.).

² Por. R. Mastalski, *Prawo podatkowe*, Warszawa 2004, s. 336.

Przedmiotem niniejszego opracowania są rozważania na temat prawnopodatkowych konsekwencji nieujawniania źródeł przychodów w całości lub części.

Przedstawione rozróżnienie (nieujawnianie przychodów i nieujawnianie źródeł przychodów) wiąże się z różnymi skutkami wobec podatnika. W pierwszym wypadku – wydaniem deklaratoryjnej decyzji określającej zobowiązanie podatkowe w prawidłowej wysokości (stosuje się w tym wypadku normalną skalę podatkową)³, w drugim – decyzji konstytucyjnej ustalającej zryczałtowany, sankcyjny podatek w najwyższej – 75-procentowej skali⁴.

Zatem punktem wyjścia niniejszych rozważań jest konstrukcja źródeł przychodów.

Katalog tychże źródeł określa art. 10 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Zgodnie z tym przepisem

„źródłami przychodów są:

- 1) stosunek służbowy, stosunek pracy, w tym spółdzielczy stosunek pracy, członkostwo w rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub innej spółdzielni zajmującej się produkcją rolną, praca nakładczą, emerytura lub renta,
- 2) działalność wykonywana osobiście,
- 3) pozarolnicza działalność gospodarcza,
- 4) działy specjalne produkcji rolnej,
- 5) nieruchomości lub ich części,
- 6) najem, podnajem, dzierżawa, poddzierżawa oraz inne umowy o podobnym charakterze, w tym również dzierżawa, poddzierżawa działów specjalnych produkcji rolnej oraz gospodarstwa rolnego lub jego składników na cele nierolnicze albo na prowadzenie działów specjalnych produkcji rolnej, z wyjątkiem składników majątku związanych z działalnością gospodarczą,
- 7) kapitały pieniężne i prawa majątkowe, w tym odpłatne zbycie praw majątkowych innych niż wymienione w pkt 8 lit. a)–c),
- 8) odpłatne zbycie, z zastrzeżeniem ust. 2:
 - a) nieruchomości lub ich części oraz udziału w nieruchomości,
 - b) spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego lub użytkowego oraz prawa do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej,
 - c) prawa wieczystego użytkowania gruntów,
 - d) innych rzeczy,
— jeżeli odpłatne zbycie nie następuje w wykonaniu działalności gospodarczej i zostało dokonane w przypadku odpłatnego zbycia nieruchomości i praw majątkowych określonych w lit. a)–c) – przed upływem pięciu lat, licząc od końca roku kalendarzowego, w którym nastąpiło nabycie lub wybudowanie, a innych rzeczy – przed upływem pół roku, licząc od końca miesiąca, w którym nastąpiło nabycie; w przypadku zamiany okresy te odnoszą się do każdej z osób dokonującej zamiany,
- 9) inne źródła”.

³ Podstawą prawną wydania takiej decyzji jest art. 21 § 3 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (DzU z 2005 r. nr 8, poz. 60 ze zm.), zgodnie z którym jeżeli w postępowaniu podatkowym organ podatkowy stwierdzi, że podatnik, mimo ciążącego na nim obowiązku, nie zapłacił w całości lub w części podatku, nie złożył deklaracji albo że wysokość zobowiązania podatkowego jest inna niż wykazana w deklaracji, organ podatkowy wydaje decyzję, w której określa wysokość zobowiązania podatkowego.

⁴ Art. 30 ust. 1 pkt 7 ustawy o podoof w związku z art. 21 § 1 pkt 2 ustawy Ordynacja podatkowa.

W literaturze i orzecznictwie różnie ocenia się kwestię kompletności tego katalogu. Raz to wskazuje się, iż nie jest on zamknięty, a zawarte w tym przepisie wyliczenie tytułów powstania źródeł przychodów ma na celu pogrupowanie tych źródeł wg podobnego charakteru, co w konsekwencji skutkuje zróżnicowanym traktowaniem poszczególnych źródeł⁵. O otwartym charakterze powyższego katalogu ma świadczyć pkt 9 w ust. 1, zamykający niejako wyliczone w tym przepisie źródła stwierdzeniem „inne źródła”.

Innym razem, np. w wyroku Sądu Najwyższego z 18 kwietnia 2002 r.⁶, akcentuje się, iż w tymże art. 10 ust. 1 określono zamknięty katalog źródeł przychodów, obejmujący źródła skonkretyzowane pod względem przedmiotowym w punktach 1–8 oraz dopełniające ten katalog określenie zawarte w punkcie 9 – „inne źródła”. Podkreślono, że próbą ustalenia tego, co uważa się za „inne źródła”, jest art. 20 ust. 1 ustawy o pdoof. Wskazano jednak, iż dokonane w tym przepisie wyliczenie rodzajów przychodów mieszczących się w kategorii „inne źródła”, jest jedynie przykładowe, o czym świadczy użyte przez ustawodawcę sformułowanie „w szczególności”.

W uzasadnieniu ww. wyroku Sądu Najwyższego zwrócono uwagę, że w art. 20 ust. 1 zdefiniowano „przychody” z innych źródeł, a nie źródła przychodów, co w konsekwencji powoduje, że kategoria „innych źródeł” (art. 10 ust. 1 pkt 9) zachowuje swoistą odrębność w stosunku do każdej innej kategorii wyliczonej w art. 10 ust. 1, jak zaznaczył Sąd Najwyższy: nie może „przenikać do każdej innej kategorii, której podatek nie ujawnił”.

Niemniej jednak owa niedookreśloność i otwarty zakres pojęcia „inne źródła”, w kontekście regulacji art. 20 ust. 1, pozwala uniknąć komplikacji interpretacyjnych, związanych z pewną – jak się wydaje – niekonsekwencją ustawodawcy. Otóż zawarte w art. 20 ust. 1 wyliczenie rodzajów przychodów z „innych źródeł” ustawodawca zamknął kategorią „przychodów nie znajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach”, natomiast w ust. 3 art. 20 mowa jest zarówno o przychodach nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach, jak i przychodów pochodzących ze źródeł nieujawnionych.

Obie te kategorie ustawodawca połączył funktorem alternatywy nierozłącznej „lub”, co wskazuje, iż obowiązek podatkowy w podatku dochodowym od osób fizycznych powstaje zarówno wtedy, gdy wystąpi jedna z ww. przesłanek, jak i obie łącznie.

Trzeba zaznaczyć, iż w pierwotnym brzmieniu art. 21 ust. 3 ustawy podatkowej mowa była wyłącznie o sposobie ustalania wysokości przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach. W wyniku nowelizacji ustawy 1 stycznia 1998 r.⁷ dodano do tego kategorii przychodów pochodzących ze źródeł nieujawnionych.

Podstawowym przepisem regulującym zasady opodatkowania tzw. dochodów niezwiązanych lub niepokrytych ujawnionym źródłem jest art. 20 ust. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (dalej zwanej ustawą o pdoof).

Stanowi on, iż:

„Wysokość przychodów nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach lub pochodzących ze źródeł nieujawnionych ustala się na podstawie poniesionych przez podatnika w roku podatkowym wydatków i wartości zgromadzonego w tym roku mienia,

⁵ Por. *Podatek dochodowy od osób fizycznych. Komentarz*, red. J. Marciniak, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 99.

⁶ Sygn. akt III RN 55/01, „Mon. Pod.” 2002/5/2.

⁷ Art. 20 ust. 3 zmieniony przez art. 317 pkt 2 lit. b) ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (DzU97.137.926) z dniem 1 stycznia 1998 r.

jeżeli wydatki te i wartości nie znajdują pokrycia w mieniu zgromadzonym w roku podatkowym oraz w latach poprzednich, pochodzącym z przychodów opodatkowanych lub wolnych od opodatkowania”.

Z brzmienia natomiast art. 30 ust. 1 pkt 7 ustawy o podoof wynika, że dochodów z nieujawnionych źródeł lub nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach, uzyskanych na terytorium RP, nie łączy się z dochodami z innych źródeł i pobiera się od nich podatek w formie ryczałtu – w wysokości 75% dochodu.

Treść powołanych przepisów prowadzi do wniosku, że ustalenie podatku od nieujawnionych dochodów możliwe jest tylko w przypadku, gdy w sprawie wykazane zostanie istnienie przesłanek określonych w art. 20 ust. 3.

Komplikacje z dokonaniem powyższych ustaleń wynikać mogą zarówno z tego, że w art. 20 ust. 3 posłużono się zwrotami, które trudno uznać za precyzyjne⁸, jak i przede wszystkim z trudności związanych z prowadzeniem postępowania dowodowego⁹.

W literaturze zwraca się uwagę, że rozwiązania legislacyjne dotyczące opodatkowania dochodów ze źródeł nieujawnionych budzą zastrzeżenia z punktu widzenia prawidłowości konstrukcji oraz ochrony procesowej podatnika¹⁰. Wskazuje się np. na to, że zbędne i mylące są kategorie „źródła nieujawnionego” i „dochodów nieznajdujących pokrycia w źródłach ujawnionych”.

Stąd też, analizując treść art. 20 ust. 3, należy w pierwszej kolejności wyjaśnić znaczenie dwóch wskazanych w tym przepisie, budzących wątpliwości, przesłanek:

- przychodu nieznajdującego pokrycia w ujawnionych źródłach,
- przychodu pochodzącego ze źródeł nieujawnionych.

W obu sytuacjach chodzi o to, że został ujawniony przychód (podlegający podatkowi), natomiast w pierwszym przypadku nie znajduje on pokrycia w przychodach pochodzących z ujawnionych źródeł, a w drugim – o sytuację, w której w ogóle nie zostało ujawnione źródło przychodu. Ogólnie mówiąc, znany jest przychód, natomiast nie jest znane jego źródło w znaczeniu przedmiotowym.

Należy przy tym zwrócić uwagę, że przychód ze źródeł nieujawnionych nie jest tożsamy z przychodem ze źródła, które nie zostało przez podatnika wykazane w deklaracji podatkowej¹¹. Jeżeli dokonując weryfikacji deklaracji podatkowej, po przeprowadzeniu postępowania, organ podatkowy zna wszystkie elementy podatkowego stanu faktycznego, tzn. znany (ujawniony) jest przychód i znane (ujawnione) jest jego źródło, nie jest możliwe uznanie tych źródeł za „nieujawnione” i zastosowanie unormowania art. 30 ust. 1 pkt 7 ustawy o podoof, tj. 75-procentowej stawki podatku.

Nie można się w tym wypadku zgodzić z prezentowanym niekiedy w literaturze stanowiskiem, iż przychody pochodzące ze źródeł nieujawnionych to takie, które nie zostały wykazane przez podatnika¹². Wedle tej koncepcji, ujawnienie źródła przychodów

⁸ Zwraca się na to uwagę w orzecznictwie sądów administracyjnych, np. Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 26 maja 2004 r., sygn. akt I SA/Ka 902/03 (niepublikowany).

⁹ Problematyka postępowania dowodowego w sprawach opodatkowania dochodów z nieujawnionych źródeł została pominięta w niniejszym opracowaniu z uwagi na to, że omówiono ją w zamieszczonym w tym samym zbiorze artykule P. Dumany: *Postępowanie dowodowe ze szczególnym uwzględnieniem postępowania w sprawach dotyczących ustalenia wysokości dochodów z nieujawnionych źródeł – na podstawie orzecznictwa sądów administracyjnych*.

¹⁰ Por. H. Dzwonkowski, *Opodatkowanie dochodów nieujawnionych – wybrane zagadnienia*, „Mon. Pod.” 2005/4/15.

¹¹ Zwrócił na to uwagę też Sąd Najwyższy w powołanym wcześniej wyroku z 18 kwietnia 2002 r.

¹² Por. np. P. Pietrasz, *Przychody ze źródeł nieujawnionych*, „Przegl.Pod.” 2005/2/1 i n.

w czasie trwającego postępowania kontrolnego (zarówno przez stronę, jak i organ) nie ma wpływu na ustalenie wysokości przychodów ze źródeł nieujawnionych.

Przyjęcie takiego poglądu mogłoby prowadzić do sytuacji, w której za dochód z nieujawnionego źródła mogłaby być uważana zaległość podatkowa, która ma swoje źródło w błędnej interpretacji przepisów. Np. podatnik nie wykazał istotnego źródła przychodu z uwagi na to, iż uważał, że nie ma takiego obowiązku, a uzyskany w ten sposób dochód jest wolny od podatku. Natomiast w toku postępowania administracyjnego źródło to zostało ujawnione. W konsekwencji nie chodzi tutaj o ekskulpowanie podatnika, ale rozstrzygnięcie kwestii zastosowania stawki podatkowej, czy 75%, czy 40%.

W literaturze zwraca się uwagę, iż opodatkowanie dochodów nieujawnionych ma charakter zastępczy, różniący się od opodatkowania na zasadach ogólnych wzorcem podstawy opodatkowania¹³. O ile bowiem w przypadku opodatkowania na zasadach ogólnych opodatkowaniu podatkiem dochodowym podlega rzeczywisty dochód, to w przypadku opodatkowania przychodu ze źródła nieujawnionego, tym wskaźnikiem, podstawą opodatkowania są **wydatki i majątek**¹⁴. Zatem poniesione przez podatnika wydatki, uzyskany w roku podatkowym majątek, stają się „przyczyną sprawczą” opodatkowania tylko z uwagi na to, że nie znajdują pokrycia w ujawnionych źródłach, niezależnie od tego, jaki faktycznie dochód uzyskał podatnik w danym roku podatkowym. Stanowi to odstępstwo od zasady opodatkowania rzeczywistych dochodów, o czym nadmieniono na wstępie niniejszego opracowania.

To zawężenie przez ustawodawcę kategorii podstawy opodatkowania determinuje sposób prowadzenia postępowania przez organ podatkowy. Otóż zadaniem organu nie jest dążenie do ustalenia rzeczywistego dochodu, jaki z nieujawnionych źródeł osiągnął podatnik w danym roku podatkowym, ale ustalenie, jakie faktycznie poniósł wydatki, a także o jaką wartość wzrósł jego majątek, które to wydatki oraz przyrost majątku nie mają pokrycia w ujawnionych źródłach lub źródła przychodu nie zostały w ogóle ujawnione.

Oczywiście wstępną informacją dla organu w przedmiotowej sprawie są dane wynikające z deklaracji składanych przez podatnika i porównanie wskazanych w nich źródeł z ustalonymi wydatkami (np. o nabyciu nieruchomości, nowego samochodu itp.). Nie można jednak wykluczyć, iż w toku prowadzonego postępowania podatnik wykaże dodatkowe źródła.

Reasumując zatem powyższe wywody, należy stwierdzić, iż zryczałtowana forma opodatkowania, określona w art. 30 ust. 1 pkt 7, będzie mogła być zastosowana wtedy, gdy organ podatkowy dokona skonkretyzowania, a następnie porównania dwóch wymienionych w art. 20 ust. 3 pozycji majątkowych. Określić bowiem trzeba:

- 1) wydatki poniesione w roku podatkowym,
- 2) wartość zgromadzonego w tym roku podatkowym mienia,

a następnie porównać je z wartością uzyskanych w roku podatkowym oraz latach poprzednich przychodów i mienia, pochodzących z przychodów opodatkowanych lub wolnych od opodatkowania. Przez przychody z ujawnionych źródeł, uzyskane w roku podatkowym i w latach poprzednich, należy rozumieć zarówno przychody ze źródeł wykazanych przez podatnika, jak i ustalonych przez organ podatkowy w toku postępowania.

¹³ Por. H. Dzwonkowski, op. cit., s. 16.

¹⁴ Ibidem.

Zarówno w piśmiennictwie, jak i orzecznictwie sądów administracyjnych akcentuje się, iż dokonywana przez organy podatkowe weryfikacja poniesionych przez podatnika wydatków (ustalenia wartości zgromadzonego mienia) pod kątem sprawdzenia, czy znajdują one pokrycie w ujawnionych źródłach przychodów, może odnosić się tylko do danego roku podatkowego, co w sposób jasny wynika z treści art. 20 ust. 3 ustawy o podoof¹⁵. Wydając zatem decyzję ustalającą wysokość zobowiązania podatkowego za dany rok podatkowy, na podstawie art. 30 ust. 1 pkt 7 ustawy o podoof, organ podatkowy nie jest władny zaliczyć do podstawy opodatkowania tych wydatków (tego przyrostu majątku), które miały miejsce (który nastąpił) w innych okresach czasu.

Skoro ustawodawca w art. 20 ust. 3 wyróżnił dwie kategorie podstawy opodatkowania podatkiem zryczałtowanym, tj. wydatki i mienie, należy mieć na uwadze okoliczność, iż poniesione w roku podatkowym przez podatnika wydatki, nie znajdujące odzwierciedlenia w ujawnionych źródłach przychodów, niekoniecznie muszą przekładać się na wzrost majątku podatnika. Chodzi mianowicie o sytuację, w której podatnik wydatkuje uzyskane w taki sposób środki na cele czysto konsumpcyjne, niematerialne (np. korzystanie z bardzo drogich usług hotelarskich, gastronomicznych, wyjazdy zagraniczne i in.) Rzecz jasna w takim wypadku niezmiernie trudnym zadaniem dowodowym jest ustalenie faktu poniesienia takich wydatków.

Nieco inaczej rzecz wygląda z mieniem. Chociaż tutaj również możemy napotkać pewne rafa interpretacyjne.

W ustawie podatkowej nie zdefiniowano pojęcia „mienie”. Właściwym zatem wydaje się sięgnięcie do konstrukcji wypracowanej na gruncie prawa cywilnego. Zgodnie z art. 44 kodeksu cywilnego¹⁶, mieniem jest własność i inne prawa majątkowe. Wydaje się, że ustawodawca celowo posłużył się terminem mienia, a nie majątku, zawierając tym samym konstrukcję tę do aktywów składających się na określoną masę majątkową.

Posługiwanie się pojęciem majątku w szerokim znaczeniu, a więc obejmującym również obowiązki, ciężary jest o tyle niezasadne, że istotą podatku dochodowego jest co do zasady opodatkowanie przyrostu majątku, a więc uzyskanych aktywów.

Własność w ujęciu art. 44 k.c. należy rozumieć w sensie cywilistycznym, jako najsilniejsze prawo do rzeczy.

Natomiast prawa stanowiące mienie muszą mieć charakter majątkowy, przez co różnią się od praw i dóbr osobistych człowieka. Przedmiotem praw majątkowych mogą być zarówno rzeczy, jak i przedmioty niebędące rzeczami (np. wierzytelności). Pojęcie prawa majątkowe obejmuje również pewne stany faktyczne, z których wynikają konkretne uprawnienia lub roszczenia mające wartość majątkową (np. najem).

Pewne wątpliwości mogą wiązać się zarówno ze sposobem ujawniania informacji o wydatkach podatnika nieznajdujących pokrycia w ujawnionych źródłach dochodów, jak i ustaleniem ich wysokości, w sytuacji gdy faktyczna wielkość wydatków nie wynika w sposób jednoznaczny z ustalonego stanu faktycznego (np. ustalono, że podatnik nabył atrakcyjną nieruchomość, ale cena transakcyjna znacząco odbiega od cen rynkowych – jest zaniżona).

¹⁵ Por. J. Zdanowicz, *Opodatkowanie przychodów z nieujawnionych źródeł przychodu*, „Mon. Pod.” 2000/5/11, wyrok NSA z dnia 29 grudnia 1982 r., sygn. akt SA/Kr 985/82, ONSA 1982/2/118.

¹⁶ DzU z 1964 r. nr 16, poz. 93 ze zm.

Oczywiście w takim wypadku, zgodnie z art. 6 ust. 4 ustawy o podatku od czynności cywilnoprawnych¹⁷, organowi przysługuje uprawnienie do określenia wartości rynkowej przedmiotu transakcji na podstawie opinii biegłego.

Zagadnienie, jakie tu powstaje, sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, czy w wypadku podniesienia przez organ podatkowy wartości ceny rynkowej przedmiotu transakcji, w sytuacji gdy różnica między kwotą wskazaną w akcie notarialnym a określoną w decyzji organu nie znajduje pokrycia w ujawnionych źródłach przychodu nabywcy, można a priori zastosować art. 30 ust. 1 pkt 7, czyli wymierzyć podatek zryczałtowany w wysokości 75% od tej różnicy, traktując ją jako wydatek poniesiony z nieujawnionego źródła.

Tego typu teza wydaje się zbyt daleko idąca.

Dla porządku wypadu przytoczyć odnoszące się do prezentowanego problemu orzeczenie NSA, wydane jeszcze pod rządami dawnej ustawy o opłacie skarbowej, ale przypadek ten znajduje pełne odniesienie również do konsekwencji związanych ze stosowaniem podatku od czynności cywilnoprawnych. Otóż w wyroku z dnia 20 lipca 1983 r. NSA uznał, że jeżeli organ podatkowy dokonał wymiaru opłaty skarbowej od transakcji kupna sprzedaży samochodu, przyjmując jego wartość szacunkową na podstawie wymiaru, to tę samą podstawę opodatkowania powinien również przyjąć w postępowaniu podatkowym ze źródeł nieujawnionych¹⁸.

Utrzymywanie tego typu stanowiska, w szczególności pod rządami ustawy o pcc, nie znajduje uzasadnienia. Przede wszystkim określenie wartości rynkowej przedmiotu transakcji, w oparciu o art. 6 ust. 4 ustawy o pcc, ma wyłącznie znaczenie dla wymiaru tego podatku.

Sama okoliczność, iż w umowie sprzedaży podano cenę znacząco odbiegającą od cen rynkowych, nie przesądza sama przez się, iż cena taka nie została faktycznie uregulowana przez kupującego.

Opodatkowanie, jako wydatku z nieujawnionych źródeł, różnicy między ceną transakcyjną zawartą np. w notarialnej umowie sprzedaży a ceną rynkową określoną przez organ podatkowy może nastąpić wtedy, gdy w wyniku postępowania udowodnione zostanie, że wydatek odpowiadający cenom rynkowym poniesiony został w roku podatkowym i nie znajduje pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów.

Z opodatkowania dochodów nieujawnionych wyłączone są, zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 4, ustawy opdoof, przychody wynikające z czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy (np. paserstwo, nierząd). Chodzi tu o czynności niedopuszczalne przez polskie prawo, a nie czynności, które są dokonane bez pełnej zgodności z wymogami, jakie prawo wymaga dla ich skuteczności. Jeżeli zatem określona czynność w dziedzinie obrotu prawnego nie jest skuteczna na gruncie prawa cywilnego lub handlowego, np. ze względu na to, że dokonano jej bez zachowania odpowiedniej formy (akt notarialny, rejestracja), to przychody uzyskane w wyniku tej czynności podlegają podatkowi dochodowemu, zgodnie z zasadą „treść przed formą”¹⁹.

¹⁷ Ustawa z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (DzU z 2005 r. nr 41, poz. 399 ze zm.). W świetle art. 6 ust. 4 ww. ustawy, jeżeli strony, pomimo wezwania, o którym mowa w ust. 3, nie określiły wartości lub podały wartość nieodpowiadającą wartości rynkowej, organ podatkowy dokona jej określenia na podstawie opinii biegłego. Jeżeli wartość określona w ten sposób przekroczy o 33% wartość podaną przez strony, koszty opinii ponoszą solidarnie strony czynności cywilnoprawnej.

¹⁸ Sygn. akt SA/Kr 331/83 (ONSA 1983 nr 2).

¹⁹ R. Mastalski, op. cit., s. 363.

Opodatkowanie dochodów za źródeł nieujawnionych dotyczy wyłącznie osób fizycznych.

Szczególne zasady opodatkowania mają zastosowanie do małżonków, między którymi istnieje ustrój ustawowej wspólności majątkowej. Generalną zasadą wynikającą z art. 6 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych jest odrębność opodatkowania osiągniętych przez małżonków dochodów.

W orzecznictwie NSA wyraźnie podkreśla się, że w sprawie opodatkowania nieujawnionych źródeł przychodów na podstawie art. 20 ust. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych wspólne opodatkowanie jest wyłączone, gdyż jest ono możliwe tylko na wspólny wniosek złożony w zeznaniu, a więc obejmuje zobowiązanie podatkowe powstające przez zdarzenia, z którymi ustawa wiąże obowiązek podatkowy²⁰. W konsekwencji dochód z nieujawnionych źródeł przychodów, którego wysokość ustalono na podstawie wydatków poniesionych przez małżonków w czasie trwania małżeństwa, winien podlegać opodatkowaniu odrębnie na imię każdego z małżonków.

W toku postępowania podatkowego w związku z poniesieniem wydatków przez małżonków organ podatkowy powinien ustalić, jaki jest ustrój małżeński między małżonkami i z jakiego majątku małżonków – odrębnego czy też wspólnego – poniesione zostały wydatki. W wypadku ponoszenia wydatków z majątku wspólnego małżonków do ustalenia dochodu (przychodu) należy zastosować przepis art. 8 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

Jeżeli między małżonkami istnieje rozdzielnosc majątkowa, organ podatkowy ma obowiązek ustalić, w jakiej części wydatki te zostały poniesione przez każdego z małżonków z osobna. Jeżeli nie można jednoznacznie stwierdzić, które z małżonków uzyskało dochód stanowiący pokrycie danego wydatku lub będący źródłem nabycia mienia, to dochód podatkowy przypisuje się po połowie każdemu małżonkowi i wydaje decyzję tej samej treści w stosunku do każdego z nich.

Oddzielnym problemem wymagającym omówienia, w kontekście rozpatrywanego problemu, jest kwestia przedawnienia zobowiązania podatkowego. Ordynacja podatkowa przewiduje dwa sposoby powstawania zobowiązań podatkowych (art. 21 § 1): przez zdarzenie, z którym ustawa podatkowa wiąże powstanie takiego zobowiązania, oraz przez doręczenie decyzji organu podatkowego, ustalającej wysokość tego zobowiązania.

Sposoby powstania zobowiązania podatkowego determinują dwa typy decyzji wymiarowych: decyzje określające (deklaratoryjne) i decyzje ustalające (konstytutywne). Wymiar podatku z nieujawnionych źródeł przychodu jest dokonywany na podstawie decyzji konstytutywnych. W tym wypadku zobowiązanie powstaje z chwilą doręczenia decyzji organu podatkowego i według art. 47 § 1 Ordynacji podatkowej podatnik powinien uiścić zobowiązanie podatkowe w terminie 14 dni od doręczenia decyzji ustalającej to zobowiązanie.

Skoro decyzja kreująca zobowiązanie podatkowe ma charakter konstytutywny, to do przedawnienia tego zobowiązania będzie miał zastosowanie art. 68 § 4 O.p.

Trzeba w tym miejscu wskazać, iż powyższe brzmienie przepisu ustalone zostało 1 stycznia 2003 r. Wcześniej, zgodnie z art. 68 § 3, w związku z § 2, pięcioletni okres przedawnienia należało liczyć od końca roku kalendarzowego, w którym powstawał obowiązek podatkowy. W świetle tej regulacji istniały poważne wątpliwości, od kiedy należy liczyć początek biegu przedawnienia (tj. od końca roku podatkowego, w którym

²⁰ Wyrok NSA z dnia 2 października 2002 r., sygn. akt I SA/Ka 793/2001, „Mon.Pod.” 2003/6/39.

podatnik poniósł wydatki nieznajdujące pokrycia, czy też od końca roku, w którym podatnik osiągnął nieujawniony dochód. W orzecznictwie NSA podnoszono wówczas, iż 5-letni okres przedawnienia do ustalenia zobowiązania podatkowego z przedmiotowego tytułu biegnie od końca roku podatkowego, w którym dochód nieujawniony został osiągnięty, a niewydatkowany²¹.

Powyższe wątpliwości, również te, jak ustalić moment osiągnięcia nieujawnionego dochodu, rozstrzygnął ustawodawca w § 4 art. 68 Ordynacji, który – w brzmieniu obowiązującym od 1 stycznia 2003 r. – stanowi, iż zobowiązanie z tytułu opodatkowania dochodu nieznajdującego pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów lub pochodzącego ze źródeł nieujawnionych nie powstaje, jeżeli decyzja ustalająca to zobowiązanie została doręczona po upływie 5 lat, licząc od końca roku, w którym upłynął termin do złożenia zeznania rocznego dla podatników podatku dochodowego od osób fizycznych, za rok podatkowy, którego dotyczy decyzja.

Powstaje w tym miejscu pytanie, jakie są konsekwencje przedawnienia? Jego upływ dotyczy nie tylko braku możliwości wydania decyzji ustalającej. Zgodzić należy się w tym wypadku z poglądem wyrażonym w wyroku NSA z 24 listopada 2000 r.²², iż jeżeli organ podatkowy, badając dany rok, nie dokonał rozliczeń lat wcześniejszych i nie może już tego dokonać z uwagi na upływ okresu przedawnienia, nie może twierdzić, iż podatnik nie posiadał nadwyżki środków finansowych w okresie objętym przedawnieniem, którą wykorzystał następnie na pokrycie wydatków poniesionych w badanym roku podatkowym.

W niniejszym opracowaniu poruszono tylko niektóre kwestie wynikające z praktycznego stosowania przepisów dotyczących opodatkowania dochodów uzyskanych z nieujawnionych źródeł. Problematyką postępowania administracyjnego w tym zakresie zajął się w oddzielnym artykule P. Dumana²³. Trzeba też podkreślić, iż liczba postępowań wszczynanych przez organy podatkowe w poruszanych sprawach jest niewielka, w stosunku do wszystkich spraw prowadzonych przez nie, a dotyczących samego tylko podatku dochodowego od osób fizycznych²⁴. Należy sądzić, iż w dużej mierze składa się na to niejednoznaczność omawianych przepisów i wynikające z tego problemy natury dowodowej, z jakimi muszą się borykać organy.

Oczywiście nie można polemizować z zasadnością zamieszczenia w ustawie o podatku dochodowym przepisów dotyczących opodatkowania przychodów i nieujawnionych źródeł. Jak już nadmieniono na wstępie, każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków określonych w ustawie. Działania polegające na nieujawnianiu źródeł przychodów, w sytuacji ponoszenia znaczących wydatków z sum nieopodatkowanych, należy uznać za zachowanie przynoszące szkodę interesowi publicznemu, co równocześnie nie wyklucza możliwości rozpatrywania danego czynu w kategoriach przestępstwa karno-skarbowego. Można też uznać, iż zryczałtowana, 75-procentowa, najwyższa stawka podatkowa przewidziana w takiej sytuacji, z jednej strony stanowi element sankcji administracyjnoprawnej, z drugiej – winna pełnić też funkcje prewencyjne.

²¹ Wyrok NSA z dnia 16 lipca 1997 r., SA/Sz 965/96.

²² Sygn. akt I SA/Gd 1029/98.

²³ Por. przypis 9.

²⁴ Autor jest sędzią WSA w Gliwicach i do takiej tezy uprawniają go zarówno wyniki badań przeprowadzonych w organach podatkowych, jak też informacje uzyskane z Ministerstwa Finansów.